

5. Кононенко Віталій. Символи української мови / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ, 1996.

Halyna Vyshnevskaya

Evaluation in fiction (on the basis of the book "Nation" by Maria Matios)

Based on the material selected from Maria Matios book "The Nation" the article proposed analyses evaluative lingual units with help of which the authoress reflects the most tragic pages of her contrymen-butuls at the time or fratricidal war between "soviety" and insurgent forces of resistance movement and poetizes people and nature of Hutsulschyna.

Key words: *evaluation, estimation, symbol, agentive, evaluative function, Emotionality, expression.*

Галина Вишневецкая
Оценочность в художественном тексте
(за материалом книги Марии Матиос "Нация")

Данная статья, основанная на материале книги "Нация" Марии Матиос, дает оценочный анализ лексических единиц, с помощью которых автор отражает наиболее трагические стороны жизни своих соотечественников-гуцулов во время гражданской войны между советской властью и оппозицией войсками, а также воспеваает гуцульский народ и природу.

Ключевые слова: *оценка, оценочность, символ, агентив, оценочная функция, эмоциональность, экспрессия.*

Надійшла до редакції 17.02.2009 р.

Алла Шумейкіна

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ БАГАТОЗНАЧНОГО СЛОВА

У статті аналізуються особливості формування семантичної структури багатозначних слів; характер взаємозв'язку прямого та похідного значення лексеми, ядра й периферійних сем, денотативного й конотативного компонентів основи семи; характеризується специфіка функціональної й концептуальної полісемії.

Ключові слова: *сема, семема, семантика, лексема, багатозначне слово, семантична структура, ієрархія сем, інтенціонал значення (ядро), імплікаціонал значення (периферія).*

На сучасному етапі розвитку мовознавства семантичні дослідження, що охопили всі рівні мови, стали одним із провідних лінгвістичних напрямків. У сфері лексикології увагу дослідників привертає проблема вивчення семантичної структури слова, яка в наш час розробляється в руслі таких лінгвістичних напрямків, як семасіологія, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, стилістика, теорія лексикографії та ін. У східнослов'янській та зарубіжній науці до цієї проблеми зверталися Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Р. О. Будагов, В. Г. Гак, І. Г. Ольшанський, О. М. Селівєрстова, І. В. Сентенберг, Й. А. Стернін,

Г. А. Уфімцева, Дж. Лайонз, С. Ульман та ін. В українському мовознавстві вивченням лексико-семантичної структури слова та методів її дослідження займалися В. С. Ващенко, М. П. Кочерган, А. А. Лисиченко, І. А. Самойлова, Ж. П. Соколовська, О. О. Тараненко, О. Є. Марцинківська, Г. В. Межжеріна тощо. Проте, незважаючи на значні напрацювання з проблеми, на сьогодні ще не з'ясовано питання про внутрішню впорядкованість значень у структурі полісемантичного слова. Стейкий інтерес сучасної лінгвістики до проблем аналізу лексико-семантичної системи мови та важливість всебічного вивчення семантичних структур багатозначних слів зумовили актуальність дослідження. Метою статті є вивчення та опис семантичної структури багатозначного слова¹, виявлення закономірностей її розвитку.

У мові систему формують не тільки слова, але й різні значення полісемантичних слів. Багатозначне слово не є простою сукупністю значень, що мають однаковий фонемний склад: сукупність семантичних варіантів і відношень між ними в складі багатозначного слова утворюють чітко організовану структуру із семантично

¹ Слід розрізняти поняття "семантична структура слова" і "семантична структура значення". Семантична структура слова – це сукупність значень (лексико-семантичних варіантів) і відношень між ними. Семантична структура значення – сукупність семантичних ознак, або сем, що перебувають у певних зв'язках між собою, формуючи ядро та периферію значення слова.

взаємопов'язаних семем. Усі значення в багатозначному слові перебувають у певних зв'язках і становлять собою мікросистему з чіткою організацією складових частин [13, с. 25]. На думку Г. А. Уфимцевої, семантична структура будь-якого слова – неповторна, індивідуальна та фонетично унікальна [21, с. 16].

У межах багатозначного слова може існувати різна залежність між прямим і похідними значеннями. Існує три погляди на взаємовідношення значень у структурі багатозначного слова:

1) значення багатозначного слова перебувають в ієрархічних відношеннях (І. В. Арнольд, А. П. Грищенко);

2) усі значення багатозначного слова рівноправні і незалежні (В. О. Звєгінцев);

3) між значеннями багатозначного слова можливі як рівноправні (незалежні), так і нерівноправні (ієрархічні) відношення (Ю. С. Степанов, В. Г. Гак, Л. О. Лисиченко, Дж. Лайонз).

Дослідження останніх років переконливо доводять, що саме третій підхід найточніше характеризує особливості взаємодії значень полісемантичного слова.

У структурі багатозначного слова можуть міститися абсолютно рівноправні, незалежні значення, об'єднані спільним компонентом. Ці значення пов'язані супідрядним зв'язком. Тип залежності, коли неможливо встановити логічний зв'язок між значеннями, кваліфікується як *паралельний*, при якому двоє значень виникає не внаслідок перенесення назв, а утворюється паралельно від однієї твірної основи. Найчастіше значення в семантичній структурі багатозначного слова поєднуються за допомогою підрядного зв'язку, коли одне значення слова чітко визначається як первинне, а друге – як вторинне, вивідне (або похідне). Тип такої залежності між лексико-семантичними варіантами (далі ЛСВ) кваліфікується як *підпорядкований*, або ієрархічний, при якому одне значення є прямим, а друге похідним від нього. Залежність між значеннями полісемантичного слова може бути і складнішою. Кожне наступне похідне значення може розвиватися не безпосередньо з прямого, а з попереднього похідного; послідовна залежність значень може поєднуватися з паралельною підпорядкованістю. Це так званий *мішаний* тип зв'язку. Семантичним формантом, тобто основою для творення майбутніх значень, може виступати як пряме номінативне значення, так і похідні.

Зв'язки між значеннями завжди живі, вони існують лише в певний історичний період, а вже в наступний залежність між значеннями полі-

семантичного слова може бути зовсім іншою. У процесі розвитку семантичної структури слова та словникового складу мови загалом співвідношення між прямим і похідним значеннями слова може змінюватися, причому похідне значення може:

1) бути основою для розвитку значень слова (*ускладнення* семантичної структури слова);

2) втратитися (*спрощення* семантичної структури);

3) стати поряд із прямим значенням (*інтерденденція*);

4) відтиснути пряме значення й посісти його місце (*переінтеграція, конверсія*).

Ускладнення семантичної структури слова – це набуття словом нових вторинних значень, котрі розширюють семантичну структуру лексеми. Сказане, наприклад, можемо проілюструвати значеннями слова *гризти* (табл. 1). Варто наголосити, що етимологічно первинне значення залишається головним у структурі слова.

Таблиця 1.

Інтерденденція властива метонімічному типу зв'язку значень, коли слово має кілька но-

ГРИЗТИ		
“міцно здавлюючи зубами, роздрібнювати що-небудь тверде; їсти” (<i>гризти сухар, моркву</i>)		
“кусати” (<i>гризти кулаки</i>)	“сильно жалити” (<i>воші гризуть</i>)	“пошкоджувати” (<i>вогонь гризе камінь</i>)
“непокоїти” (<i>журба гризе</i>)	“надокучати” (<i>свекруха гризе невістку</i>)	“вчитися” (<i>гризти граніт науки</i>)

мінативних значень, і з сучасного погляду важко, або й неможливо, встановити, яке із значень є первинним, а яке – вивідним. Так, неможливо визначити вихідне і похідне значення у вербати-ва **крити**: “укривати, устеляти поверхню чого-небудь” — “робити дах, дашок над чим-небудь”. Установити послідовність виникнення цих значень важко насамперед з історичного погляду. У випадку *конверсії* у семантичній структурі слів відбувається переміщення семантичних варіантів: на місце первинного виходить одне з етимологічно похідних. Так, переінтеграцію значень спостерігаємо в семантичній структурі дієслова **мостити**: вторинне метонімічне значення слова “суцільно вкривати камінням (дорогу, площу); брукувати” витиснуло етимологічно первинне значення “будувати, споруджувати міст” та посіло його місце, що й представлено в СУМі [17, т. 4, с. 808]. Зазвичай конверсія відбиває переоцінку релевантності ознак та цінностей, яка відбувається в суспільстві [13, с. 108].

Головне (пряме, вільне, родове, інваріантне) значення слова – це значення, яке максимально незалежне від сполучень з іншими

словами і є стійким, що забезпечує і стійкість основної частини лексичного складу. Похідні (вивідні, видові, фігуральні, переносні) значення – це різновиди значень, що розгортаються і поповнюють основне. Первинне значення та його варіантні різновиди співвідносяться як родові і видові. Родове значення можна кваліфікувати як інваріантне. Наприклад, родовим, інваріантним у дієслова **гризти** (табл. 1) виступає первісне значення “міцно здавлюючи зубами, роздрібнювати що-небудь тверде”, видовими є усі інші поширювальні значення цієї лексеми. До інваріантного може добудовуватися одне, два, три, чотири та більше видових значень, і всі вони формують семантичну структуру слова.

Полісемантичною лексема є в лексичній підсистемі або ізольовано. Як тільки лексема використовується в комунікативному акті, вона втрачає свої полісемічні властивості, бо контекст актуалізує лише одне з її значень, нейтралізуючи всі інші. Лексема і лексико-семантичні варіанти, що входять до її структури, перебувають у гіпонімічних відношеннях: лексико-семантичний варіант входить до структури семантими², як найменший складник – у велике ціле.

Неоднозначний термін “семема” останнім часом усе частіше використовується як синонімічний до введеного О. І. Смирницьким для розрізнення та опису багатозначного слова терміна “лексико-семантичний варіант”. Л. М. Васильєв пропонує термінологічно позначати семемою змістовний аналог, семантичну функцію словоформи як основної одиниці лексико-граматичного ярусу [6, с. 36]. Згідно з його концепцією, семема – це значення словоформи. Семема належить тільки до плану змісту і не може ототожнюватися з конкретними мовними одиницями. Сукупність сем утворює семему, якій у плані вираження відповідає лексема в її конкретному значенні. Більшість лінгвістів дотримуються першого розуміння семеми.

З-поміж великої кількості тлумачень терміна “сема” заслуговує на увагу визначення І. А. Стерніна: “Сема – це семантичний мікрокомпонент, що відбиває конкретні ознаки позначуваного словом явища” [18, с. 44]. Сема може бути як граничною, неподільною, так і подільною. Якщо дотримуватися погляду на значення слова як на відношення, засноване на взаємозв’язку між формативом і мисленневим

відображенням у свідомості людей предметів та явищ дійсності, то можна погодитися з думкою І. П. Сусова, що на семи розкладається не значення, а складні означувані, і семи становлять собою не одиниці значення, а одиниці лінгвістично релевантного членування та опису позаповних означуваних³.

І. А. Стернін, описуючи ієрархічно організовану структуру лексичного значення з комунікативного погляду, виокремлює в ньому макрокомпоненти (денотативний, конотативний і функціонально-стилістичний) і мікрокомпоненти – семи, що утворюють денотативний і конотативний макрокомпоненти. Типологія І. А. Стерніна ґрунтується на бінарних опозиціях сем: 1) узуальні (системні) й оказіональні; 2) ядерні та периферійні; 3) інтегральні і диференційні; 4) яскраві і слабкі; 5) експліцитні і приховані; 6) постійні й імовірні; 7) асертивні (об’єктивні ознаки) і диспозиціональні (ознаки, що приписуються ідеальному предмету, денотату); 8) чіткі й нечіткі; 9) позитивні (свідчать про наявність ознаки) і негативні (заперечують ознаки); 10) актуалізовані й неактуалізовані [18, с. 42–82]. Детальні класифікації сем подають також І. В. Арнольд, Л. М. Васильєв, І. Г. Ольшанський.

Якщо раніше семему розглядали як просту сукупність не пов’язаних внутрішньосистемними зв’язками сем, то на сучасному етапі поширення набув погляд, згідно з яким семема складається з нерівноправних і різнорідних компонентів, що перебувають в ієрархічних відношеннях. Виходячи з розуміння структури семеми як певної ієрархії семантичних ознак, виділяють п’ять типів сем (за рівнем узагальнення): категорійні, субкатегорійні (особа, дія, об’єкт), архісеми (родові значення, категорійно-лексичні компоненти), диференційні (індивідуальні) семи видового значення та потенційні (приховані) семи. Семи родового значення (класеми, архісеми, гіперсеми) і диференційні семи видового значення (гіпосеми) становлять ядро значення, периферію утворюють неосновні, приховані семи. Крім зазначених, лексичне значення може містити конотативні семи, що несуть інформацію про експресивно-оцінно-емоційні, функціонально-стилістичні та емпіричні характеристики денотата. Конотативний компонент значення утворюють конотативні семи оцінки й емоції, які важко розмеж-

² Термін “семантима” дорівнює терміну “лексема”: семантима – сукупність кількох значеннєвих одиниць, що виражаються однією лексемою; семеми, що входять до складу однієї семантими, перебувають між собою в ієрархічних відношеннях, вихідною є семема Д І.

³ Сусов І. П. Семантическая структура предложения (На материале простого предложения в современном немецком языке) / И. П. Сусов. – Тула: ТГПИ, 1973. – 141 с.

увати. Зовсім невиправданою, на нашу думку, є позиція Л. О. Новикова⁴, який вважає, що емоційно-експресивний компонент не входить до змісту слова, а лишається поза межами його значення. Предметно-поняттєвий, емоційно-експресивний та конотативно-стилістичний аспекти змісту слова як різнопланові явища мають різну природу, тому не можуть бути зведені один до одного. Однак, застосувавши компонентний аналіз лексики, більшість лінгвістів дійшли висновку про інтеграцію в семемі цих різних за своєю сутністю аспектів значення, які можна представити як набір семантичних множників.

Отже, ієрархічну організацію семемі формують елементи різних рівнів абстракції. Набір сем, які обов'язково представлені в лексичному значенні, формує інтенціонал (ядро) значення; периферійні (потенційні) ознаки утворюють імплікаціонал значення (периферію), залежать від ядра й не можуть без нього реалізуватися. Слово може мати кілька імплікаційних сем, їх актуалізація відбувається в мовленні. Ядерні семи позначають постійну, обов'язкову ознаку предмета чи дії. Вони входять до денотативного змісту слова. Периферійні семи позначають непостійну ознаку дії, не виконують диференційної функції і належать до сфери конотацій. Розмежування ядра й периферії – економний спосіб опису структури лексичного значення.

Семи виконують конститутивну та диференційну функції стосовно семем. Деякі семи можуть мати одночасно статус семемі (семи-

семемі). Сема як мінімальний квант інформації, найменша одиниця мовного плану змісту не має своїх відповідників у плані вираження. Зазвичай при виділенні та об'єктивації сем користуються словниковими дефініціями. Сема як одностороння змістова мовна сутність виявляється за допомогою логіко-лінгвістичних операцій шляхом компонентного аналізу. Імпліцитні семи не можуть бути виявлені за допомогою словникового визначення, їх пошук ґрунтується на психологічному експерименті, інтуїції або знаннях лінгвіста. Вивчаючи значення дієслів через їхню сполучуваність, доводиться так чи так спиратися на інтуїтивно-практичну дискретизацію змісту, що ґрунтується передусім на досвіді. Експлікація сем здійснюється переліком виділених та відображених у свідомості ознак предмета, ситуації, явища та ін., позначуваних певним словом. Наприклад, ураховуючи словникове тлумачення дієслова гатити та знання ситуації, яку позначає це дієслово, у семантичній структурі його первинного значення "робити гатку, греблю, відгороджуючи воду" [17, т. 2, с. 41] можна виділити кілька експліцитних та імпліцитних семантичних множників (табл. 2).

У лінгвістичній літературі можна надібати думку, що потенційні семи лишаються за межами ядра й периферії семемі, тобто взагалі не входять до структури лексичного значення слова, репрезентуючи випадкову ознаку, що приписується об'єкту уявою людини й може

Таблиця 2.

Семний склад вихідного значення дієслова гатити

Ієрархія сем	Експліцитний чи імпліцитний вияв сем	Семи
Інтенціонал значення (ядро)		
Категорійна сема	Експліцитна	'дія'
Лексико-категорійна сема (архісема, родова сема, сема мети дії)	Експліцитна	'створення чого-небудь'
Субкатегорійні (обов'язкові) семи суб'єкта та об'єкта дії	Експліцитна	'особа робить гатку, греблю'
Сема результату (наслідку) дії, що уточнює лексико-категорійну сему	Експліцитна	'перегородити річку, відгороджуючи воду'
Диференційна сема способу дії	Експліцитна	'робити гать, настилаючи, насипаючи щось'
Диференційна сема місця дії	Експліцитна	'річка, канал і т. ін.'
Диференційна сема матеріалу дії	Експліцитна	'дерево, каміння, пісок, хмиз тощо'
Імплікаціонал значення (периферія)		
Сема умови дії	Імпліцитна	'робити гатку треба за умови, якщо великий потік води у річці, каналі'
Сема кількісної характеристики матеріалу дії	Імпліцитна	'настиляти щось у великій кількості (щоб греблю не прорвало)'
Градualна сема	Імпліцитна	'інтенсивність дії'

⁴ Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М.: Высш. шк., 1982. – 272 с.

актуалізуватися за семантичних перетворень. З цією думкою важко погодитися, бо відомо, що потенційні ознаки входять до структури значення слова та формують його імплікаціонал.

Мінімальна різниця між двома семемами – одна сема. Зазначимо: що більше спільних сем у двох семем, то тісніший зв'язок між цими семемами. Залежно від ступеня семантичної співвіднесеності похідних значень з вихідним розрізняють 1) функціональну полісемію, коли слово в усіх своїх значеннях зберігає зв'язок з традиційним референтом, тобто не втрачає властивої йому в первинному значенні таксономічної належності, та позначає одне поняття, конкретизація і розширення якого відбувається в мовленні; 2) поняттєву полісемію, коли ЛСВ слова характеризуються слабким ступенем семантичної пов'язаності та позначають різні поняття, тобто належать до різних референтних сфер.

У лінгвістичній літературі поширення набула також концепція розрізнення полісемії за допомогою понять “мовний” і “мовленнєвий”. Однак слід звернути увагу на те, що диференціація двох планів семантики у випадку полісемії є неприйнятною, оскільки це не тільки гіпертрофує роль синтаксису, а й не враховує взаємозв'язку та співвіднесеності семантики та синтаксичних властивостей слова, а також їхнього спільного, лексико-синтаксичного, впливу на процес формування нових значень слова.

Змістова сторона слова – складне явище, у якому перехрещуються дійсність і система мови, пропущені через призму свідомості суспільства й конкретної особистості, тому в семантичній структурі значення, як один із видів конотації, мовознавці почали виділяти культурний компонент (лексичний фон, енциклопедична інформація, вертикальний контекст), тобто сукупність непонятійних сем, які пов'язані з акумулятивною функцією мови та сприяють осмисленій комунікації. Лексичний фон відомий усім членам мовної спільноти. Він визначається національно-лінгвальними особливостями носіїв мови. Семантичні компоненти, що входять до лексичного фону, називаються фоновими. Семи, які відображають різнопланові асоціації, що виникають у певному контексті, кваліфікуються як контекстуальні. Фонові та контекстуальні семи можуть також стати базою для формування переносних значень слів. Кількісний склад сем у структурі лексичного значення – величина непостійна. Це здебільшого стосується конотативних сем. Семантичне варіювання слів зумовлюється здатністю одних сем посилюватися, наголо-

шуватися, а інших – згасати, відступати на другий план, нейтралізуватися. Склад компонентів лексичного значення рухомий і змінний: можливе акцентування та підсилення одних і, навпаки, послаблення і зникнення інших, актуалізація потенційних сем і поява нових, що загалом і створює основу семантичного варіювання слів. Активізуватися можуть як денотативні, предметно-логічні семи (тоді в слова розвивається денотативне, номінативно-похідне значення), так і конотативні (семи оцінки, емоції, експресії, функціонально-стилістичні, фонові семи, які виникають на основі певних асоціацій і сприяють появі конотативних семем). Активізація одночасно конотативних і денотативних сем зумовлює формування конотативно-денотативних значень. Семантичні перетворення в семному складі значення, що відбуваються в процесі формування нової семантики слова, зумовлюються комунікативним завданням і не зводяться до єдиної формули, бо актуалізуватися можуть як ядерні диференційні, так і периферійні семи. Цим насамперед пояснюється розбіжність у поглядах семасіологів на питання щодо кількості компонентів, які входять у лексичне значення слова. У працях І. В. Арнольд, С. Д. Кацнельсона, М. Г. Комлева, Н. З. Котьолової, А. А. Лисиченко, І. А. Стерніна, Е. М. Меднікової та ін. виділяються різні складники лексичного значення: денотативний, сигніфікативний, конотативний, культурний (фоновий), структурний (відношення до інших знаків), селективний (що відбиває положення знака в мовній системі і сполучуваність), емпіричний (образний компонент значення).

Необхідно зазначити, що лексико-семантичні варіанти дієслова формуються за звичай у результаті складних взаємовідношень між дієсловом і тими розрядами слів, які можуть виступати в сполученні з ним. У семантиці перехідної дієслівної лексеми зафіксовані її суб'єктні та об'єктні зв'язки, суб'єктна та об'єктна спрямованість дії. Тому є підстави твердити, що основним фактором семантичних змін у дієслова виступає насамперед здатність сполучатися з певним колом іменників у функції суб'єкта та об'єкта дії, а не логічний субстрат. Крім синтаксико-фразеологічного оточення, на семантичні зміни слова може впливати його звукове оформлення та граматична структура, а також лексична система, у якій існує слово.

Отже, лексико-семантична структура багатозначного слова – це сукупність усіх лексико-семантичних варіантів слова, що перебувають між собою в парадигматичних відношеннях та залежно від ступеня семантичної близькості

до прямого значення характеризуються або слабким ступенем семантичної пов'язаності (поняттєва полісемія), або сильним ступенем пов'язаності, збереженням семантичної тождності (функціональна полісемія). Полісемічна структура слова вражає пропорційністю відношень та співрозміреністю організації своєї смислової будови. Дослідження семантичної структури полісемантичного слова передбачає опис та аналіз двох типів смислових зв'язків – лексичних і синтаксичних, оскільки частина семантичних дериватів у процесі творення набуває нової синтаксичної валентності, інші дієслівні деривати зберігають синтаксичну валентність первинного значення. Кожне значення багатозначної лексеми має певний набір семантичних елементів, які, з одного боку, дозволяють об'єднати всі значення в одній лексемі, а з іншого – протиставити їх як окремі АСВ. Процес розвитку семантичної структури слова є тривалим і складним. Водночас семантична структура характеризується стабільністю (яка забезпечується тим, що первинні номінативні значення, як база для творення нових значень слів, стійкі) та відкритістю (тісно пов'язана з іншими типами мікросистем (синонімічними, омонімічними тощо)).

Література

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1974. – 368 с.
2. Арібжанова І. М. Семантико-синтаксична структура полівалентних дієслів-предикаторів у сучасній українській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. / І. М. Арібжанова. – К., 1994. – 188 с.
3. Арнольд И. В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. ст. / И. В. Арнольд. – СПб: Изд-во СПб. ун-та, 1999. – С. 54–66.
4. Ахманова О. С. Основы компонентного анализа: Уч. пос. [под ред. Е. М. Медниковой] / О. С. Ахманова. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1969. – 98 с.
5. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К.: Рад. школа, 1955. – 247 с.
6. Васильев А. М. Современная лингвистическая семантика: Учеб. пособ. для вузов / А. М. Васильев. – М.: Высш. шк., 1990. – 176 с.
7. Грищенко А. П. Слово в лексико-семантичній системі мови // Сучасна українська літературна мова: підручник [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]; за ред. А. П. Грищенка. – [3-тє вид., допов.]. – К.: Вища шк., 2002. – С. 96–158.
8. Гурычева М. С. О типах лексической полисемии в современном французском языке / М. С. Гурычева // Сборник статей по языкознанию [под общ. ред. А. И. Ефимова]. – М., 1958. – С. 140–152.
9. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1980. – 152 с.
10. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слов / Н. Г. Комлев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 192 с.
11. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів: Вища шк., 1980. – 184 с.
12. Левицький В. В. Сучасне розуміння структури лексичного значення / В. В. Левицький // Мовознавство. – 1985. – № 5. – С. 12–19.
13. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови (Семантична структура слова) / Л. А. Лисиченко. – Х.: Вища шк., 1977. – 113 с.
14. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М.: Высш. шк., 1982. – 272 с.
15. Ольшанский И. Г. Лексическая полисемия в системе языка и в тексте (на материале немецкого языка) / И. Г. Ольшанский, В. П. Скиба – Кишинев: ШТИИИЦА, 1987. – 128 с.
16. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – К.: Вища шк., 1988. – 328 с.
17. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні [ред. кол.: І. К. Білодід (голова)]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
18. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи (коммуникативный аспект) / И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 172 с.
19. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (Основные семантические процессы) / А. А. Тараненко. – К.: Наук. думка, 1989. – 256 с.
20. Туркина Р. В. Семантическая структура слова: Лекции по спецкурсу / Р. В. Туркина. – Калинин: КГУ, 1973. – 22 с.
21. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принципы семасиологического описания лексики / А. А. Уфимцева; [отв. ред. Ю. С. Степанов]. – М.: Наука, 1986. – 240 с.

Alla Shumeikina

Modern approach to the analysis of the semantic structure of the polycemantic word

In the article the peculiarities of forming the semantic structure of the polysemantic word have been analysed; the character of the interaction between the direct and derived meanings of lexeme, between the nuclear and peripheral semes, and between the denotative and connotative components of the seme has been elucidated; the specific features of the functional and conceptual polysemy have been characterised.

Key words: *seme, sememe, semanteme, lexeme, polysemantic word, semantic structure, hierarchy of semes, intensional of the meaning (nucleus), implicational of the meaning (periphery).*

Алла Шумейкина
Современный подход к анализу семантической структуры многозначного слова

В статье анализируются особенности формирования семантической структуры многозначных слов; характер взаимосвязи прямого и производного значения лексемы, ядра и периферийных сем, денотативного и коннотативного компонентов

основы семы; характеризуются особенности функциональной и концептуальной полисемии.

Ключевые слова: сема, семема, семантика, лексема, многозначное слово, семантическая структура, иерархия сем, интенционал значения (ядро), мультипликационал значения (периферия).

Надійшла до редакції 20.01.2009 р.

Людмила Корньова
Любов Сологуб

ФРАЗЕОЛОГІЯ МИКОЛИ ГОГОЛЯ: ОРИГІНАЛЬНИЙ ТЕКСТ І ПЕРЕКЛАД

У статті аналізуються особливості використання фразеологізмів у текстах М. Гоголя та їх українські відповідники. Адекватний переклад має здійснюватися на необхідному й відповідному рівні для передачі автентичного плану змісту, заважувати водночас і певний план вираження. Переклад фразеологічних одиниць у творах М. Гоголя зроблений із залученням адекватних і релевантних еквівалентів, аналогій, описових варіантів і кальок (перекладацьких запозичень).

Ключові слова: фразеологічний еквівалент, варіантні відповідники (аналогі), відтворення фразеології оригіналу, трансформований автором фразеологізм, конотативні та стилістичні опозиції варіантів фразеологізмів.

Кожна мова невіддільна від національної культури, пов'язана з історією певного народу, його світоглядом та особливостями мислення. Мабуть, тому література як мистецтво слова виявляє національну неповторність більшою мірою, ніж інші види художньої культури. У той самий час тексти літературних творів є важливим інструментом у процесі міжнаціональної комунікації: вони долучають людей до культурних досягнень інших народів. Тому питання перекладу художнього тексту, його принципової перекладності/неперекладності, змістової й естетичної адекватності оригіналу та перекладу належать до традиційних проблем як лінгвістики, так і філології в цілому.

В українській науці вивчення феномену перекладу почалося ще в ХІХ ст. й активізувалося впродовж останнього часу (див. ро-

боти Р. Зорівчак, В. Коптілова, О. Кундзіча, І. Шуміліної, С. Максимова та ін.). На думку більшості вчених, текст, що перекладається, транспортує у культуру адресанта, мусить зберігати свої стилістичні особливості та інокультурний колорит, адже основна мета перекладу – досягнення адекватності. Залишаючи поза межами статті різне трактування цього поняття, зазначимо, що адекватний, чи еквівалентний, переклад повинен здійснюватися на рівні, який є необхідним і достатнім для передачі незміненого плану змісту при дотриманні відповідного плану вираження. Зрозуміло, що подібний підхід неминуче створює для перекладача труднощі, які передусім стосуються вираження національної специфіки оригінального тексту.

Серед мовних одиниць, адекватна передача яких є проблематичною, особливе місце належить фразеологізмам, оскільки вони, в основному, є найбільш самобутніми і складними явищами мови. Як стали відтворювані образні сполучення з емоційно-експресивним забарвленням, фразеологічні одиниці (ФО) стилістично різнопланово використовуються в художній літературі, зокрема й для створення національного колориту. Завдання перекладача в даному випадку – проникнути в суть цих одиниць оригіналу й зуміти донести їх смисл до носіїв іншої ментальності. Крім того, фразеологічні звороти, що входять до складу тексту, є (унаслідок своїх властивостей) своєрідними мікротекстами [10], що ще більше ускладнює роботу перекладача. І хоч на сьогодні техніка передачі

